

СЪВРЕМЕННИ МОДЕЛИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА ФИНАСОВО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ АДАПТАЦИЯ И РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРСКАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА

Невсе Николаева Люманкова

учител в начален етап на образование, ЧСУ „Питагор“, гр. София

Резюме: Настоящият научен доклад разглежда съвременни модели за интегриране на финансово образование в началното училище и изследва някои възможности за тяхната адаптация в българската образователна система. Авторът анализира водещи световни подходи, базирани на примери от различни страни, които успешно са въвели и развиват финансовото образование в учебни планове на началните училища. Докладът обсъжда ключови стратегии и практики за преподаване на основните принципи на финансова грамотност, включително спестяване, бюджетирание и разбиране на първични финансови инструменти. Акцентът на това изследване е поставен върху възможностите и предизвикателствата за адаптиране на тези модели към специфичните условия на българската образователна система. Авторът систематизира конкретни препоръки за подобряване на учебните програми и обученията за учителите. Същевременно тук се предлага и подготовката на огледални учебни пособия по финансова грамотност за родителите. Целта на доклада е да предостави задълбочен преглед на състоянието на финансовото образование в началното училище и да насърчи развитието на финансова грамотност сред младите учители, ученици и родители в България.

ADVANCED MODELS FOR IMPLEMENTATION OF FINANCIAL EDUCATION IN A PRIMARY SCHOOL: CHALLENGES IN ADAPTATION AND DEVELOPMENT TOWARDS BULGARIAN EDUCATION SYSTEM

Nevese Nikolaeva Lyumankova

Teacher, Pythagoras Private School, Sofia

Abstract: This scientific paper examines advanced models for the integration of financial education in a primary school and explores some possibilities for their adaptation towards Bulgarian education system. The author analyzes leading global approaches based on examples from different countries that have successfully introduced and developed financial education in primary school curricula. The report discusses key strategies and practices for teaching the basic principles of financial literacy, including saving, budgeting, and understanding primary financial tools. The emphasis of this study is placed on the opportunities and challenges for adapting these models to the specific conditions of the Bulgarian education system. The author systematizes specific recommendations for improving curricula and training for teachers. Simultaneously, a preparation of mirror

manuals on financial literacy for parents is also considered. The purpose of the paper is to provide an in-depth overview of the state of financial education in primary school and to promote the development of financial literacy among young teachers, students and parents in Bulgaria.

За важността на финансовото образование в началното училище

Финансовото образование в началното училище не само предоставя знания за управление на парични средства, но и поставя основите за развитието на важни умения като планиране, вземане на адекватни решения за управление на парични средства и критично мислене.

Тези умения са от съществено значение не само във финансовия, но и в личния и професионалния живот на индивида. Приобщаването на децата към концепции като бюджетиране, спестяване и инвестиране още от млада възраст им предоставя ценни инструменти за бъдещето им. Това ги подготвя за финансовите предизвикателства, пред които ще се изправят, въоръжава ги с увереност и умения, които могат да имат положителен ефект върху техния житейски успех.

Чрез внедряването на обучение по финансова грамотност в учебната програма, образователните институции играят критична роля в прекъсването на цикъла на финансовата неграмотност. Такова въвеждане стимулира икономическата стабилност, като предоставя фундаментални знания и умения, които способстват за по-добро разбиране и управление на финансовите средства, както на индивидуално, така и на колективно ниво. Обучението по финансова грамотност се разглежда като инвестиция в бъдещото финансово благополучие на индивидите и в цялостното икономическо здраве на обществото.

Следователно, интегрирането на финансовото образование в началното училище не само е желателно, но и необходимо за развитието и бъдещето на младите поколения.

Цели на доклада

Това научно изследване има за цел да анализира международния опит в интегрирането на финансовата грамотност в програмите за начално образование чрез анализ на политики, подходи, резултати и ефективността на тези практики при обучението на малките ученици. Основният фокус е върху възможностите за успешна интеграция на финансовата грамотност в учебната програма на началното образование, като се отчетат потенциалните приложения в национален контекст.

Друга цел на доклада е да разгледа предизвикателствата, които биха възникнали при адаптацията и развитието на финансовото образование в началното училище в рамките на българската образователна система; на възможни стратегии и подходи за успешното внедряване на финансовото образование в началното училище, като се отчетат специфичните потребности и контекст на българската образователна система; да предложи стратегии за преодоляване на предизвикателствата при внедряването на финансовото образование в началното училище в България, с оглед на подобряване на образователния процес и развитие на финансовата грамотност на учениците.

Актуално състояние на финансовата грамотност в обществото и в българската образователна система

До момента в България не е имало редовни проучвания на финансовата грамотност, използващи една и съща методология. Едно от проучванията прави фондация „Инициатива за финансова грамотност“, която изготвя доклад, в който „картографира

полето на финансовата грамотност в страната. Той изследва най-добрите международни и европейски практики, но акцентът е поставен върху направеното в България – описани са и са систематизирани съществуващите в страната ресурси в областта на финансовата грамотност и техните „доставчици“. На тази база се основават техните аналитични заключения и препоръки за бъдещи интервенции и евентуална политика.“¹

Има различни недостатъци и проблеми, свързани с финансовата грамотност в България, които основно са произтичащи от отсъствието на национална политика за финансова грамотност в България. Липсата на национална политика означава, че не се разполага със систематичен и структуриран подход към обучението по финансов мениджмънт. Това допринася за ограничаване на достъпа до обучение по финансова грамотност за различни групи население, включително студенти, младежи без образование, пенсионери и лица от социално неравностойно положение като нископлатени работници, безработни, малцинства и получатели на социални помощи.

Съществуващите ограничения в ресурсите за обучение усилват социалната икономическа неравност в обществото. Поради липсата на достъп до образователни ресурси, групите в неравностойно финансово положение се изключват от възможността да развият важни финансови умения и знания, които са от съществено значение за управлението на личните им финанси. Тези недостатъци и проблеми подчертават необходимостта от създаване на цялостна и всеобхватна национална политика за финансова грамотност, която да осигури равен достъп до образование по финансов мениджмънт за всички социални групи в обществото. Такава политика ще допринесе за преодоляването на социално-икономическите неравенства.

Липсата на национална политика за финансова грамотност води до недостиг на специализирани програми и иновативни подходи за обучение, които да отговорят на конкретните нужди и предизвикателства на различните социални групи. Това означава, че множество хора, особено тези от уязвими общности, остават лишени от възможността да придобият знания и умения, необходими за ефективно управление на своите финанси. Накрая, липсата на ресурси за обучение по финансова грамотност създава риск от увеличаване на финансовата неграмотност и натовазва вече съществуващите икономически и социални проблеми в обществото. Неадекватното финансово образование води до несигурност, неефективно управление на финансовите ресурси и неравнопоставеност в достъпа до важни финансови услуги и възможности.

За справяне с тези предизвикателства е от съществено значение да се разработи и въведе национална политика за финансова грамотност, която да гарантира равен достъп до образование по финансов мениджмънт за всички групи население. Такава политика трябва да бъде подкрепена от адекватни ресурси, специализирани образователни програми и иновативни методи, които да се адаптират към специфичните потребности и характеристики на различните социални групи. Също така е важно да се подчертае значението на партньорството между образователните институции, неправителствени организации и частния сектор за осигуряване на обучение по финансова грамотност, което да бъде достъпно и подходящо за всички граждани.

В образователната ни система през последните години се отчитат последователни промени с цел подобряване на финансовата подготовка на младите ученици. Тези

¹ Бяла книга на финансовата грамотност в България, стр.3 Росица Вартоник, Любомир Христов, Теодора Панайотова.
<http://www.financialliteracy.eu/public/uploads/files/f8e5f3a361d08de3a346c139e97d9ee0.pdf>

промени са резултат от инициативи както от Министерството на образованието и науката (МОН), така и от различни неправителствени организации, които се ангажират с промяната в образователния процес. Пример за позитивна политиката на МОН е включването на икономически уроци в начален етап в учебните планове на задължителния предмет „Технологии и предприемачество“, където се изучават теми за разграничаване на стоки и услуги, за които заплащаме, парите в семейството и понятия като спестяване и бюджет, понятия като производители и потребители, както и движението на парите. С помощта на тези уроци учениците също се запознават с понятията производители и потребители и начална представа движението на парите в икономиката.

Темите обаче се разглеждат в един учебен час за цялата учебна година, което ги прави недостатъчни, за да изградят необходимите знания, за да развият предприемачески умения и да се ангажират активно в икономическия живот на обществото. Необходимо да се работи по-активно по упоменатите теми, защото инвестицията в икономическата образователна програма в начален етап се отразява положително на бъдещето на децата и на обществото като цяло.

Предизвикателства при адаптация и внедряване на модерни модели за финансово образование

Едно от основните предизвикателства пред въвеждането на финансова грамотност в образователната система е липсата на подходящо обучение по тази тема за учителите. Те не получават необходимите знания по финансова грамотност по време на своето университетско образование, което впоследствие им пречи да преподават ефективно такива знания на учениците си. За да се постигне изграждане на финансови компетенции у учениците, е необходимо темите по финансова грамотност да бъдат интегрирани и в обучението на бъдещите учители, като това ще ги направи по-уверени в преподаването им.

Учителите често не разполагат с необходимото обучение и ресурси, за да преподават ефективно финансова грамотност. Без адекватна подкрепа те може да се затруднят да интегрират финансови концепции в своята учебна програма и да ангажират учениците в смислени учебни преживявания. Основно предизвикателство пред въвеждането на финансово образование в учебната програма е липсата на специализирани учебни материали и програми, каквито има в други учебни предмети, които са добре разработени за улеснение на работата на учителите.

Високата ангажираност на учителите с административна работа, както и необходимостта от адаптирането на уроците спрямо честите промени в учебните планове, допълнително затрудняват процеса на интеграция на финансова грамотност. Липсата на конкретно разработени програми за финансова грамотност намалява мотивацията за изграждане на финансови компетенции у учениците в началното образование.

За да се преодолеят тези предизвикателства, е необходимо МОН да се ангажира с темата за финансови компетенции и да разработи конкретна стратегия с помощта на компетентни лица. Постепенното навлизане на темите за финансова грамотност в учебния процес може да следва модела на интеграция, наблюдаван при STEM (Наука, Технологии, Инженерство и Математика) образованието.

Много училища нямат официална учебна програма, посветена на обучението по финансова грамотност. В резултат на това учениците могат да завършат образованието си без основни финансови познания и умения, което ги оставя зле подготвени да управляват финансите си в реалния свят. Финансовите понятия могат да бъдат слож-

ни и абстрактни, което ги прави трудни за разбиране от младите хора. Концепции като сложна лихва, диверсификация на инвестициите и управление на риска може да изглеждат обезсърчителни и недостъпни за учениците без подходящо ръководство и обяснение. Учителите, които нямат необходимото обучение и ресурси, се затрудняват да преподават тези сложни концепции ефективно.

В заключение, за да се постигне ефективно внедряване на финансовата грамотност в образователната система, е необходимо да се преодолее няколко ключови предизвикателства. Това включва предоставяне на подходящо обучение и ресурси за учителите, разработване на специализирани учебни програми и ангажиране на МОН с конкретна стратегия. Само така може да се осигурят предпоставки, че учениците ще придобият необходимите финансови умения и знания, които ще им бъдат полезни през целия живот.

Потенциални решения и стратегии за преодоляване на предизвикателствата

Обучението по финансова грамотност е признато от редица правителства по света, както и от различни неправителствени образователни организации, като съществен компонент от личностното развитие. Училищата представляват най-благоприятната среда за усвояване на тази грамотност, тъй като те са основното място, където децата придобиват фундаментални научни знания и развиват уменията си в различни учебни дисциплини.

Финансовата грамотност е критично умение, което се интегрира по различни начини в учебните програми на различни страни. Междупредметният подход е най-често срещан, като финансовите концепции се включват в други предмети като математика, хуманитарни и социални науки. В някои страни, като Австралия, Русия и отделни щати в САЩ, финансовото образование е задължително. Анализът на международния опит, както и необходимостта да се планира и проведе оценка на настоящите познания на българските ученици, може да бъде полезна стъпка за адаптиране на програмите в нашата образователна система.

Следващата таблица систематизира как различни страни подхождат към обучението по финансова грамотност, като предоставя примери за теми и учебни материали, използвани за подпомагане на учениците в придобиването на финансови знания и умения:

Таблица 1. Обучение по финансова грамотност в различни страни

Международни примери и практики		
Страна	Теми по финансова грамотност	Примерни инициативи и начини на изучаване на фин. грамотност
САЩ	Бюджетиране, спестяване, кредитиране, инвестиране, данъци и пенсиониране.	<ul style="list-style-type: none">• Задължителен учебен предмет в някои щати.• JumpStart неправителствена организация, която има онлайн платформа с разработени уроци за учители и родители.• Практически дейности като симулации на бюджетиране и игри за финансово планиране.

Международна научна конференция
„МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНИ ИНОВАЦИИ ЗА СОЦИАЛНИ ПРОМЕНИ:
ОБРАЗОВАТЕЛНИ ТРАНСФОРМАЦИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО“ – 2024

Чехия	Основни финансови умения, история на парите, ролята на банките, лични финанси.	<ul style="list-style-type: none"> • включена в социални науки, гражданско образование, математика или се извършва под някаква форма на проектно-базирано обучение в рамките на учебната програма. • Чешката народна банка предоставя на училищата повече безплатни ръководства за учители и работни тетрадки за ученици от началните и средните училища, както и организира няколко десетки семинари за учители.. • Чешкото икономическо дружество започва проект „Експерти към училищата“, чиято цел е да представи на учениците от училищата в Чешката република актуалните икономически събития от гледна точка на признати чешки икономисти, университетски педагози и финансови експерти.
Словакия	Лични финанси, бюджетиране, спестявания, кредити, инвестиции.	<ul style="list-style-type: none"> • Министерството на образованието изготвя „Национален стандарт за финансова грамотност (НСФЛ)“, фокусиран върху теми като финансова отговорност, защита на пари, кредити и дългове, спестявания и инвестиции, управление на риска и застраховане. • Министерствата на образованието и на финансите намират уместни образователни материали в тази област и предоставят онлайн портал за цифрово образователно съдържание (www.edu-centrum.sk и www.fininfo.sk), които се актуализират периодично.
Нова Зеландия	Лични финанси, спестявания и инвестиции, управление на дългове, финансово планиране.	<ul style="list-style-type: none"> • Financial Capability Progressions и сайт с интерактивни игри и образователни материали, разработени от банки и неправителствени организации. • Финансовата грамотност ще бъде задължителна във всички училища до 2025 година.
Русия	Лични финанси, бюджетиране, спестявания, кредити, инвестиции, пенсионно планиране, защита на правата на потребителите, финансово планиране.	<ul style="list-style-type: none"> • Национална стратегия за финансова грамотност, разработка на учебни програми и материали, включително електронни ресурси и учебници. • Практически дейности като финансови игри и симулации за ученици.

На основата на тези и други международни изследвания можем да формулираме конкретни препоръки за адаптиране на програмите по финансова грамотност в началния етап на българското училищно образование.

Интегриране в учебната програма:

Финансовата грамотност може да се интегрира в часовете по математика, технологии и предприемачество, гражданска отговорност (Родинознание в I и II клас, Човекът и обществото в III и IV клас), както и в часовете по Час на класа, като обемът на настоящите теми се увеличи като за начало поне два урока на месец.

В предложените редове по-долу представяме примери за адаптиране на теми и задачи, съсредоточени върху финансовата грамотност.

Пример 1:

В часовете по математика могат да се ползват прости лихвени проценти за преподаване на умножение, ползвайки простото уравнение на лихвата: $\text{Лихва} = \text{Главница} * \text{Процент} * \text{години}$. Придържайки се и към прости лихвени проценти (10%, 15% и т.н.), както години за погасяване (1 година, две години и т.н.), можем да ползваме задачи от вида: Иван иска да купи телефона за 100 лева, но има само 50 лева. Единственият начин той да закупи телефона е да вземе заем в размер на 50 лв. за остатъка. В този пример Иван ще плаща на месец по 7,50 лева за период от една година, при годишна лихва 15%. С подобни прости примери в ранна възраст учениците ще могат да изградят прости заключения, ако теглим заем дали ще търсим такъв с по-ниска или по-висока лихва?

Пример 2:

В часовете по технологии и предприемачество може да се въведат конкретни примерни задачи за усвояването на термина „бюджет“. За целта ще ползвам пример от учителската си практика. Учениците бяха разпределени в групи и получиха определен бюджет, с който трябваше да изберат коя рецепта за вечеря могат да си позволят. На масата бяха разположение всички необходими продукти за всяка рецепта с включени цени. Децата сами направиха заключение, че с определения бюджет могат да си сготвят например супа, но не и бургери.

Съставянето на специализирани учебни теми от икономически компетентни лица и методисти ще представлява ключов етап в развитието на образователната програма. Адаптацията на темите към учебния материал ще създаде подходяща среда за усвояване на значими понятия и умения свързани с финансовата грамотност още от ранна възраст. Предложените учебни теми следва да се строят върху основата на актуалните икономически практики и теории, което осигурява допълнителен аспект на обогатяване на знанията на децата. Такъв подход не само разширява техния финансов кръгзор, но и ги подготвя за по-нататъшно учене и разбиране на икономическите процеси. В крайна сметка, съчетаването на експертните знания с педагогическата методика допринася за ефективното обучение и развитие на финансовата грамотност на децата в начален етап на образованието и улеснява педагозите в преподаването на теми, които са нови за тях.

Сътрудничество със заинтересовани страни и организации за създаване на общи ресурси и програми за финансово образование

Мотивирането на финансовите институции за активно участие в образователния процес представлява неотделима част от стратегията за изграждане на финансови компетенции. Сътрудничеството между образователните институции и финансовите организации може да създаде синергия, която не само ще подкрепи развитието на финансовата грамотност у учениците, но и ще допринесе за формирането на цялостна система за финансово образование. Тази система трябва да бъде насочена към обучение и развитие на учениците, които в бъдеще ще станат активни участници във финансовия сектор. Като се има предвид значението на финансовата грамотност за икономическото развитие и стабилността на обществото, подготвените кадри ще играят ключова роля във формирането на здрава и устойчива икономика. Такъв подход не само ще осигури необходимите знания и умения на бъдещите служители във финансовия сектор, но и ще подготви широката общественост за ефективно управление на личните си финанси и за вземане на информирани решения във финансовата сфера.

„Пример за това е Чешката народна банка (ЧНБ), която отдавна участва в насърчаването на финансовата грамотност. През 2008 г. тя предоставя на училищата повече от 4000 безплатни ръководства за учители и работни тетрадки за ученици от началните и средните училища, както и организира няколко десетки семинари за учители. През 2011 г. раздава безплатни учебници по финансова грамотност на началните училища, чиито представители са проявили интерес към обучението по финансова грамотност, като са посещавали семинарите за учители. Също така през 2011 г. ЧНБ предоставя на училищата безплатно анимационен филм „За парите и хората“, който запознава децата с историята на ЧНБ и нейната роля в чешката икономика.

Подкрепя се предоставя и от Чешкото икономическо дружество (CSE), което в съответствие със своя устав насочва усилията си към активно укрепване на финансовата и по-общо икономическата грамотност. Досега CSE се фокусира основно върху обучението на деца и младежи в училищата. Основната дейност в тази област е проектът „Експерти към училищата“, чиято цел е да представи на учениците от училищата в Чешката република актуалните икономически събития от гледна точка на признати чешки икономисти, университетски педагози и финансови експерти <https://www.cse.cz/en/page/experts-to-schools>.²

Една от ключовите заинтересовани страни във въвеждането на тази нова образователна стратегия е родителската общност, чиято активна роля е от съществено значение за успеха на инициативата. За да бъдат родителите по-ефективно ангажирани в образователния процес, най-подходящият начин е да им се предостави специализирано учебно помагало. Такова помагало ще им даде възможност да работят активно с децата си у дома и да ги подкрепят в усвояването на новите знания и умения, придобити по време на обучението. Чрез този процес родителите ще се превърнат във важен фактор за разширяване на образователните възможности на децата си и за стимулиране на тяхното активно участие в учебния процес. Така се създава цялостен и интегриран подход към образованието, който подкрепя сътрудничеството

² Невсе Люманкова, Проучване на международния опит за интегриране на финансовата грамотност в програмите за начално образование, Международна научна конференция „Образование, наука, икономика и технологии“, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, гр. Бургас, юни 2024 г.

между училище, финансови организации, учител и родител, като насърчава по-добри резултати и по-голямо постижение на образователните цели.

Такова помагало е в процес на разработване от учителите в ЧОУ „Питагор“ и то ще е в помощ на родители, които имат деца в начален етап на училищното образование, в него са заложили следните финансови теми:

1. **Основи на парите:** История и видове пари, функции на парите, разпознаване на монети и банкноти.
2. **Спестяване и бюджетиране:** Какво е спестяване и защо е важно, личен бюджет: приходи и разходи, практически съвети за спестяване.
3. **Разходи и потребление:** Различаване на нужди и желания, планиране на разходите, как да правим информирани потребителски избори.
4. **Банки и банкови услуги:** Какво е банка и какво прави тя, спестовни и разплащателни сметки.
5. **Заеми и кредити:** Какво е заем и как работи, рискове и отговорности при вземане на заем.
6. **Финансови цели и планиране:** Поставяне на краткосрочни и дългосрочни финансови цели, планиране за бъдещи разходи (образование, пътувания), създаване на финансов план.
7. **Етика и отговорно поведение при управлението на пари:** значението на честността и почтеността във финансовите дела, социална отговорност и филантропия.
8. **Практически упражнения и задачи:** Реални казуси и ролеви игри, семейни финансови планове.

В помагалото се описват и конкретни дейности, които родителите могат да поставят на децата си, като например да им определят месечен бюджет, с който да разполагат и те да ползват за закупуването на книги, играчки или лакомства. Други примери включват да се разплащат на касите с тяхна помощ и да си водят дневник на изразходваните средства. Така децата ще бъдат поставени в ситуации на избор на финансови решения, като това да изберат дали да ги изхарчат за лакомства или да спестят за нещо по-практично и полезно, което също искат. Освен това, родителите могат да насърчат децата си да създадат спестовна кутия, в която да събират пари за по-големи цели, като например нов велосипед или лагер за лятото. Друга полезна дейност е децата да участват в планирането и приготвянето на семейни покупки, като съставят списък с необходимите продукти и изчисляват приблизителната ми стойност. Тези дейности ще помогнат на децата да развият чувство за отговорност и практични умения за управление на личните си финанси.

Заклучение

Внедряването на финансово образование в началното училище е съществено за изграждането на финансово грамотни поколения, които ще могат да се справят успешно с икономическите предизвикателства на съвременния свят. За постигането на тази цел е необходимо да се преодолеят няколко ключови предизвикателства, включително осигуряването на подходящо обучение и ресурси за учителите, разработването на специализирани учебни програми и ангажирането на Министерството на образованието и науката с конкретна стратегия за финансово образование.

Финансовото образование в началните класове не само предоставя базови знания за управление на парични средства, но и насърчава развитието на важни умения като планиране, вземане на информирани решения и критично мислене. Тези умения са от съществено значение както за финансовото благосъстояние, така и за личното и професионалното развитие на индивидите. Приобщаването на децата към концепции като бюджетиране, спестяване и инвестиране от ранна възраст ги въоръжава с необходимите инструменти за справяне с бъдещи финансови предизвикателства и им осигурява увереността и уменията, необходими за постигане на житейски успех.

Създаването на ефективна стратегия за внедряване на финансово образование в началното училище изисква сътрудничество между различни заинтересовани страни, включително образователните институции, родителите и правителствените органи. Това сътрудничество ще допринесе за прекъсването на цикъла на финансова неграмотност и ще създаде основа за по-устойчиво и финансово стабилно общество.

В заключение, интегрирането на финансовото образование в началното училище е критично за развитието на финансовата грамотност на децата и за бъдещето на обществото като цяло. Ефективното обучение по финанси предоставя на младите хора знанията и уменията, които са им необходими за успешното управление на техните финансови ресурси и за изграждането на стабилен и проспериращ живот.